

A korábbi gyakorlat tapasztalatait és a már eddig ismert kéziratokat figyelembe véve, alapos szelektálással, lektorálásra, válogatásra és előszerkesztésre kerülhet megjelenésre készen álló, mintegy 30 különböző jellegű kötet, amelyből kellő beosztással és rangsorolással máris mintegy hároméves kiadói terv készíthető.

A könyvkiadóhoz befutó egyéb, főként irodalmi és művészeti jellegű, betekintésre váró kéziratok kezelését, azok visszapostázását a Tiszatáj szerkesztője az induláskor magára vállalhatja (tekintve, hogy ez a spontenitás eddigi ütemét ismerve, több száz kötetre is tehető), tehát ezzel a könyvkiadó apparátusát egyelőre terhelni nem szükséges.

A mai állapotnak megfelelő röpfelmérések alapján részben lektorálva, részben kiadásra kész állapotban mintegy 15 könyv áll. További felméréseink szerint a kiadásra történő előkészítése indokolt mintegy 10 könyvnek. (ezek címjegyzékét külön csatoltuk). Természetesen a számításba vett kiadható művek száma és tematikája még szaporítható, másrészt a nem profilba tartozó könyvek más kiadókhöz ajánlása, illetve a kiadás elutasítása is indokolt.

Úgy gondoljuk, hogy a helyi könyvkiadás ügyének, mint arra valóban érdemesnek, a fentiek alapján történő megvizsgálása és az újraindítás lehetőségeinek, ha egyelőre szerényebb keretek között is, de már a közeljövőben való támogatása indokolt. Bízunk benne, hogy ezzel maradandó értékű jószolgálatot tehetünk Szeged város és a tájegység kulturális előrelépése érdekében, s a szocialista hazafiságra való nevelés, valamint a jó értelemben vett, provincializmustól mentes lokálpatriotizmus szellemének alkalmazására is jó példát mutathatunk.

ANDRÁSSY LAJOS

ÖSSZEFOGLALÓ A TISZATÁJ TÖRTÉNELMI REGÉNY-VITÁJÁRÓL

Egy hanyatlás jegyeivel terhes műfaj sorsának fölvezetésére gondolt folyóiratunk szerkesztősége, mikor helyt adott a Tiszatáj hasábjain a mintegy másfél évig folyt vitának. Pontosabban: eszmecsereének — mert a nézetek éles összeccsapásának viszonylag ritkán lehetünk tanúi. A tíz hozzászóló cikke inkább kiegészítése volt egymásnak: a gondolatkör fokozatos szélesedésével épült a problémarendszer.

Az 1967-es évfolyam februári száma közölte Csetri Lajos vitaindítóul szánt írását, *Regény és történelem* címmel. A rendkívül alapos és mélyenszántó tanulmány (vitazárónak is beillenek) az eddigi szakirodalomból biztos fogódzóként Lukács György alapvető könyvéből, *A történelmi regény*-ből emeli ki „a társadalmi és történelmi regény szétválaszthatatlanságának axiómáját”. S a műfaj válságának ebből következtethető lehetőségét így fogalmazza meg: „amikor a történelmi regény elvileg kezd önállósulni, az már egyben dekadenciájának kezdetét is jelenti”. — „Az eleve megformált események hű követése épp a művészi tevékenységről való lemondást jelent, ezért a mai polgári regényelméletek legtöbbje számára a történelmi regény nem szépirodalmi, hanem tudományos népszerűsítő műfaj. Az a bökkenő, hogy ezt a felfogást korunk irodalmi gyakorlatában sok minden igazolja.”

Az elméleti tanulság Csetri számára: kivezető útként megjelöl egy-egy olyan lehetőséget, melyet a megelőző év két legjelentékenyebbnek ítélt történelmi anyagot föl dolgozó regénye képvisel. Déry Tibor *A kiközösítő*-je „a realiztikus történelemábrázolás ironikus feloldására s így az önálló műfajjára degradálódott történelmi regény játékos megsemmisítésére igen jó példa.” Sánta Ferenc *Az áru*-ja pedig az ún. *ál-történelmi regény* egyik megvalósítása. E műfajt a történelmi regénynek olyan változásai eredményezik, amilyenek a múlt századi nagyrealizmus regénye esett át akkor, mikor a kisregény kifejlődött belőle, melynek hozzáképest az egyik legszembe-szökőbb különbsége: a szinte egyoldalú epikus jelleg helyett az erős drámaisággal való telítettség. E drámai jelleg a változásoknak csak egyik eleme — a folyamat teljes analizisét egy öt év előtt, a kisregényről — ugyancsak vitaindítóknak írott — cikkében nyújtotta Csetri, a Tiszatáj 1962-es évfolyamában.

Csetri végző konklúziója: „kérdésként felvethető: ezek az ál-történelmi regények vajon nem a jó értelemben vett történelmi regény megújulási kísérletei?”

Elsőül Bernáth Árpád reagált a cikkekre (*Regény és történelmi regény*, 1967. 4.). Elfogadja a Csetri-féle helyzetrajzot, mely megegyezik a magáéval. A regényirodalom fejlődésének egy általánosabb tendenciájáról szól, az elcselekszemytelenedésről (melynek legszélsőségesebb megnyilvánulását a francia „új regényben” láthatjuk. S a történelmi regényt, mint az e tendencia által leginkább sújtott műfajt szemléli.

A hozzászólások időrendjének fölborításával Kanyó Zoltán és Hegedűs Géza cikkére kell térnünk. Mindketten az alapvető definíálás szükségességét emelik ki. Kanyó (*Az úgynevezett történelmi regényről és az irodalomtörténeti kategóriákról*, 1967. 7.) ellentmondásra figyel föl a tekintetben, hogy jöllehet Lukács hangsúlyozza: a történelmi regényt a társadalmitól nem lehet elkülöníteni — mégis önálló műfajelméleti kategóriaként kezeli még a köztudat is. A szerző—mű—közönség hármasságában keres többféle meghatározási módot, végül is a lukácsi megállapításhoz kanyarodik vissza, melyet Csetri tett meg kiindulásul, s így Bernáthtal együtt lényegében Csetriével azonos gondolati környezetben marad. Hegedűsnek (*Klio bűvöletében*, 1968. 1.) az alapfogalmak megbízhatóságát illető kételyeit ezek a sorai hordozzák: „Itt vannak a mondai tárgyú regények. Thomas Mann József-je, Erskin mulatságos Homérosz-persziflázsai, Kodolányi mezopotámiai mítoszregényei. Kétségtelen: nem ma játszódnak, tehát nem »mai témájúak«. De hát történelmi regények ezek? Egy-egy elképzelt régi kor látomásai. Mint ahogy Krúdy magyar biedermeier kora sem volt olyan a valóságban, ahogy költjük képzeletében mesevilággá változott. Kitágítható odáig a történelmi regény fogalma, hogy ezek is beletartozzanak? De ha nem tartoznak bele, akkor a történelmi és mai tárgyú regény kettőssége elavult műfajelméleti kategória.”

Hegedűs, s vele Loránd Imre és Perjés Géza is tévesnek ítéli Csetri szellemes meglátását arról, hogy a történelmi irodalom egyre inkább az éretlenebb korúak olvasmánya, s jó úton van afelé, hogy gyermekirodalommá legyen. Megcáfolniuk azonban — úgy véljük — nem sikerült, sőt más kitételeikben Hegedűs és Perjés maga is alátámasztja Csetri észrevételét, így például Hegedűs akkor, mikor Gárdonyi *Egri csillagok-járól* és a *Láthatatlan ember-ről* mint szükségszerűen ifjúságivá vált művekről beszél.

Pomogáts Béla történeti és elméleti tájékozottságot ötvöző tanulmányában (*Történelmi regény és korszerűség*, 1967. 5.) összefogó áttekintést ad felszabadulás utáni történelmi regény-irodalmunkról, s eredményesen próbálkozik a műfaj típusainak rendszerbe foglalásával is. Ez a tipológia a „szükséges archaizmus” és „szükséges anachronizmus” Csetri által is fölvetett lukácsi követelményére épül, s jól beleillik Csetri koncepciójába is.

Első válfajként az ún. *rekonstrukciós regényt* (ld. Laczkó Géza) említi, erre a „szükséges archaizmus” túlsúlya jellemző:

A két elem *egyensúlya* jellemzi azokat a könyveket, melyek az aktuális mondani-való mellett megtartják a kor-illúziót is (Gergely S., Kodolányi, Szentkuthy M., Tamási A.).

Végül az elidegenítés az *ál-történelmi regényre*, melyben a domináns anachronizmus domborítja ki a korban fogant, a korhoz szóló mondandót. (E típus lehetséges és érdekes rokona Lengyel József *Hídépítők-je*, melyben az író a levélszerű megoldással, esszé jellegű részletek betoldásával csupán a regényfikciótól szabadul, nem a kor valóságillúziójától.)

A Csetri fölvetette lehetőséget, az ál-történelmi regény jövődjéről, Pomogáts beleilleszti egy nagyobb folyamatba, az új magyar próza általános intellektualizálódásába.

Ugyancsak tipológiát készít Szathmáry Györgyné (*A történelmi regény egy könyvtár gyakorlatában*, 1967. 6.). Szempontja érdekes új szint hoz a vitába: szemlélete, könyvtárosi hivatásából adódón *olvasó-központú*. A műfajt az olvasói érdeklődés rétegei szerint osztja alfajokra. „A vita... eddigi állása szerint szinte egyértelműen negatív eredményre jut, a történelmi regény esztétikai megrekedésének, elsatnyulásának, műfaji befulladásának jelenségeit állapítja meg. A bonyolult filozófiai és esztétikai szférában folyó vita következetesen ragaszkodik a történelmi regény törvényszerű alakulásának ez elvont szempontjaihoz. A kérdésnek azonban van egy másik — egyáltalán nem elvont — oldala is, melynek vizsgálata éppen olyan fontos az irodalom *eredendő feladatának* és hivatásának szempontjából, mint az esztétikai, filozófiai és műfajelméleti szempontok... A történelmi regény társadalmi elhalásáról... napjainkban egyáltalán nem beszélhetünk.”

Szathmáryné véleményéhez mások is csatlakoztak a vita során. Ő az első azok közül, történészek, könyvtárosok, irodalomszociológusok közül, akik — Perjés Géza szerint — az írókkal és esztétákkal szemben tagadják a műfaj elhaló voltát. Szentirmai László *Történelmi regény és olvasóközönség* című cikke (1967. 9.) kül-

földi felmérések adataival egészíti ki, támasztja alá saját statisztikai vizsgálódásait. Szentirmai értékes gyakorlati szempontja: „Ha nem olvasóinkat meg akarjuk nyerni az olvasásnak, feltétlenül szükség van egyelőre a rangos történelmi regényre is, és annak változatára is, melyet a fejlődés íve alatt megrekedtnek nevez Pomogáts.”

Rokonítja a könyvtárosok és irodalomszociológusok szempontjaival Loránd Imre *Históriai belletrisztika — történelmi szemlélet* (1967. 8.) című eszmeifuttatását a tanulmányának az a része, amelyben társadalmunk műveit rétegei műveltsége jellegét teszi mérlegre. (Akár egy új vita kiindulópontja is lehetne.) Szellemesen fedi föl például, hogy „A külföldi bestsellerek időnként elviselhetetlen történetfilozófiai nagyképűségeket, ugyanilyen hatású vulgár-freudizmust, helyenként fasizoid tendenciákat »nyújtottak« a jámbor olvasónak. Unalmat is, amely végképp meggyőzte őt arról, komoly történettudományi művet tart kezében.” Már nem rokon a könyvtárosokkal abban, hogy ő is hanyatló műfajról beszél. Általában inkább pontos analízist ad a vizsgált jelenségekről, mint újdonságokat, például mikor a mindenkor konformista „irodalmi iparos” mai pseudo-marxizmusáról ír. Loránd Imre különben egy másik cikkében is hozzászólt a vitához: *Jókai regényeinek történelmi voltáról*.

Perjés Géza az olvasó-szemponthuságon keresztül kapcsolódik a könyvtárosokhoz (*Jelenhez szólás és történelmi látomás*, 1968. 4.). Osztozik Szathmáryné kételyeiben a műfaj elhalása iránt, és Szentirmaival is egyetért abban, hogy az irodalmárok leszűkítetten, csupán a műveltebb rétegeket tekintve értelmezik az olvasótábort. A történész szempontjaiból elemzi Móricz Erdély-ét, igen tanulságosan, nyomozván azokat a meglátásokat, melyekkel Móricz történelmi intuíciója a kutatást, olykor még a mait is, megelőzte. Ő is tagadja (a Szathmáryné—Szentirmai-féle adatok tükrében) Csetri megállapítását a történelmi regénynek ifjúsági olvasmányá válásáról. Az adatok tükrében pedig elfogulatlanabb érzéke neki is valami ilyesmit sugall, mikor fölteszi a kérdést: „a távoli korok földidézésének vágya nem gyermeteg vágy-e?” —, megint csak úgy érezzük, nem sikerült cáfolnia Csetrit: hiszen a statisztikai adatok számszerűen mutathatják, hogy a történelmi regények olvasói életkoruk szerint jórészt felnőttek; de arról nem szólhatnak a táblázatok, hogy ezen olvasók irodalmi ízlése, igénye is valóban felnőtt-e. Márpedig nyilván azon olvasók által növekszik oly nagyra százalékos arányuk, akik következetesen történelmi regényeket kölcsönöznek.

Nagy László szintén a történész szempontjaival gazdagítja a vitát. (*Gondolatok a történelmi regényről*, 1968. 2.). A szépírás és történetírás közt tátongó különbség hiedelmét igyekszik eloszlatni, mikor a forráskutatásával és korismeretével kimagasló Erdély-trilógiát emlegeti, s a szaktörténészek közül Acsády Ignácot, Angyal Dávidot, Szilágyi Sándort, akik elméletileg elsőrendű munkáikat a nagyközönség számára is élvezhető módon, szépírói stílusérzékkel írták.

Igen fontos eredménye, hogy igyekszik elvetni egy — még talán a középiskolából, *A walesi bárdok* tanulásától magunkkal hozott — téveszmét, hogy tudniillik az író akkor nyúl történelmi témához, ha mondandóját kora viszonyaiba ágyazottan nem tudja elmondani. Igaz ez akkor, ha a politikai helyzet szab határt az írónak. „Miért helyezi mondanivalóját olyan korba, melyet nem ismer, vagy nem kellő fokon ismer?” — kérdi. — „Miért van szükség ma allegóriákra, mikor a szabad vitalégtör lehetősége teszi a hivatalostól megannyira eltérő nézet, álláspont, vélemény nyomtatásban való megjelenését is? S ha a politikai körülmények nem kívánják meg, miért mondatja el a szerző mai kritikai mondanivalóját régmúlt korok embereivel? Hiszen a kívánt hatást ezzel úgysem éri el, legfeljebb a történelmi múlt ismeretét zavarja össze, s él vissza azzal az előnnyel, melyet szépirodalmi művei összehasonlíthatatlanul nagyobb példányszáma biztosít!”

Eddig a hozzászólások. Szerkesztőségünk hangsúlyozni kívánja: nem zárkozunk el további vélemények közlése elől. Eddig is megszakították kisebb szünetek a vita menetét, legtöbbször olyan tanulmány objektív okokból történt elmaradása, mely a történelmi regénynek a kelet-európai népek irodalmában, életében betöltött szerepével foglalkozott volna.

BÁRÁNY LÁSZLÓ